

De zeevingers *Alcyonidium condylocinereum* Porter, 2004 en *Alcyonidium diaphanum* (Hudson, 1778) (Bryozoa : Ctenostomatida) aan de Belgische kust

Hans De Blauwe

Inleiding

Op onze stranden spoelen mosdierkolonies aan die vanwege hun rubberachtig uiterlijk de naam 'Zeevinger' kregen. Ze behoren tot het geslacht *Alcyonidium*. Uit dit geslacht komen ook een paar korstvormende soorten bij ons voor, bijvoorbeeld *Alcyonidium mytili* die algemeen is op mosselen. Een paar soorten staan bekend voor het vormen van opgerichte koloniedelen. Losgeslagen opgerichte koloniedelen spoelen bij ons vaak aan. Ze werden tot nu toe *Alcyonidium gelatinosum*, soms *A. diaphanum* of *A. proliferans* en in het Nederlands doorschijnende zeevinger genoemd. *Alcyonidium gelatinosum* is een geldige naam voor een korstvormende soort en is niet de correcte naam voor de soort met opgerichte koloniedelen. De doorschijnende zeevinger is niet echt doorschijnend, een reden te meer om van die naam af te stappen. De aangespoelde koloniedelen zijn zeer uiteenlopend van vorm en komen voor in een bruine en een grijze versie. Het leek me evident dat de bruine en de grijze kolonies twee verschillende soorten vertegenwoordigen. Tot voor kort bleef hun ware identiteit een raadsel, waardoor het onmogelijk bleef er een zinnig artikel over te schrijven. Porter et al. (2001) en Porter (2004) brengen klaarheid in dit probleem. Dankzij genetisch onderzoek is vastgesteld dat de bruine en de grijze kolonies verschillende soorten zijn en dat *A. proliferans* Lacourt 1949 in feite een synoniem is voor de bruine *A. diaphanum*. De grijze soort is door Porter in 2004 als nieuwe soort beschreven. Vrij recent vonden we tijdens een SWG-excursie een zeevingersoort vastgehecht op een strandhoofd te Koksijde met prille opgerichte koloniedelen. Deze waarneming geeft nieuwe informatie over de basis van de kolonie van de betreffende soort.

Porter (2004) wijst erop dat de vorm van de kolonie geen goed kenmerk is om soorten te onderscheiden en dat vooral het aantal tentakels en de voortplantingswijze aangevuld met genetisch onderzoek goede kenmerken zijn. Volgens mij is voor het Kanaal en de Zuidelijke Bocht van de Noordzee de kolonievorm en -kleur voldoende om deze soorten op naam te brengen. Buiten dit gebied en dan vooral ten noorden van Nederland zijn mogelijk andere gelijkaardige soorten aanwezig waarvoor meer kenmerken dan vorm en kleur moeten onderzocht worden om tot een juiste determinatie te komen. Recent is ook onderzoek uitgevoerd naar korstvormige *Alcyonidium*soorten met enkele naamswijzigingen tot gevolg, waarop we hier niet verder ingaan.

Uit Nederland worden er in de literatuur groeiplaatsen vermeld van doorschijnende zeevinger *Alcyonidium gelatinosum*, het is onduidelijk of het hier om *A. diaphanum* of *A. condylocinereum* gaat. Hieronder volgt een onderscheid tussen beide zeevingers, aangevuld met de waarnemingen van Koksijde en worden nieuwe Nederlandse namen voorgesteld.

***Alcyonidium diaphanum* (bruine zeevinger)**

De kolonies zijn honingkleurig tot bruin en kunnen vele centimeters hoog worden. De vorm is zeer variabel: glad of geknobbeld, cilindrisch of afgeplat, onvertakt of vertakt. De sterk geknobbelde vorm werd door Lacourt behandeld als een aparte soort (*A. proliferans*), maar is dus ook *A. diaphanum*. De polypide draagt 14-16 tentakels.

Deze soort spoelt vaak aan op onze stranden. Uit België zijn geen groeiplaatsen gekend. Ze komt voor rond de Britse Eilanden en aan de kusten van NW-Europa en is vooral algemeen aan de monding van de Thames, de Severn en de Seine (Porter et al., 2002). De zuidgrens ligt bij Glénan (Bretagne), de noordgrens van het verspreidingsgebied is niet gekend omdat de ware identiteit van noordelijke vondsten (Noorwegen) nog niet genetisch gecontroleerd is.

***Alcyonidium condylocinereum* (grijze zeevinger)**

De kolonie is grijs, bestaat uit vertakte cilinders en heeft een knobbelig oppervlak. De knobbels hebben een diameter van ongeveer een halve centimeter en steken 2 tot 3 mm boven het oppervlak uit. De polypide draagt 18-19 tentakels (Porter, 2004). Deze soort werd tijdens het onderzoek van Porter (2004) met een sleepnet opgevisst op dieptes tussen 26 en 77 meter in het Kanaal en ten zuidoosten van Ierland. Aangezien het koloniefragmenten betreffen waarvan de basis totaal ontbreekt, lijkt het mij zelfs niet zeker dat ze op de plaats van opvissen vastgehecht voorkomen.

Deze soort spoelt aan op onze stranden en leeft ook aan onze kust, wat blijkt uit volgende waarneming. Op 2 februari 2002 vonden we tijdens een SWG-excursie op het strand van Koksijde een toen niet te determineren *Alcyonidium*soort. Deze korsten bedekten grote oppervlakten (meerdere tientallen tot een paar honderd vierkante cm) van rotsblokken op het verste deel van het strandhoofd tegenover de 'Ster der Zee'. Slechts hier en daar stonden korte opgerichte koloniedelen op deze korsten. Toen rees reeds het vermoeden dat het hier om de grijze zeevinger ging. Deze soort was echter nog niet onderscheiden van *A. diaphanum*. Ik wist dat de experts in Wales bezig waren met een onderzoek naar *Alcyonidium* en dat de tabel in Hayward (1985) niet meer

bruikbaar was (pers. comm. J.S. Ryland). Op 29 november 2003 bezochten we dezelfde plaats. De kolonies waren nog steeds aanwezig. Op sommige korsten stonden opgerichte koloniedelen dicht opeen gepakt. Deze waren tot 7 cm hoog en bestonden uit vertakte cilinders. Op deze *Alcyonidium* vonden we minstens tien naaktslakken die gedetermineerd werden als *Acanthodoris pilosa*. De polypide droeg 16-18 tentakels, meestal 17. Dit is gemiddeld 1 minder dan in de originele beschrijving. Het betreft de eerste vondst in situ voor ons land en de eerste in de infralitorale franje, de zone die enkel bij extreem laag tij blootgesteld wordt. De exemplaren van Porter (2004) werden met een sleepnet opgevisst waardoor de basis ontbrak. Uit onze waarneming blijkt dat de kolonies een grote korstvormige basis hebben. Op 10 maart 2004 was ik terug in Koksijde. Een aantal kolonies was compleet verdwenen. De korst is zeer makkelijk afpelbaar van het substraat, in tegenstelling tot sommige andere soorten uit dit geslacht. Er waren kolonies die schade vertoonden, flarden korst waren los gekomen, vermoedelijk door golfslag. De laagst groeiende kolonies daarentegen waren flink gegroeid en vertoonden vele opgerichte koloniedelen. De opgerichte koloniedelen zaten dicht opeen gepakt terwijl grote delen van de korst er vrij van bleven. De grootste korst had een diameter van zo maar eventjes 30 cm! Van meerdere kolonies nam ik fragmenten mee voor onderzoek. Bij zowel de opgerichte delen als bij de korst liggen de zoïden niet nauw tegen elkaar. Bij het oppervlak is er een enge ruimte tussen, die vaak opgevuld is met fijn sediment, vandaar de gekleurde naden. De zoïden groeien bij de korst verticaal (ze zijn hoger dan breed). Bij de opgerichte delen bestaat de kern uit zeer vergrote zoïdenomhulsels zonder polypide noch bruine lichamen (restanten van geresorbeerde polypiden). Daaromheen zit een kring van minder grote zoïdenomhulsels met veel bruine lichamen, deze concentraties geven bepaalde koloniedelen een bruiner uiterlijk. Aan de buitenzijde zitten jonge zoïden met volgroeide polypide of met een beginsel ervan. De zoïden groeien aan de buitenkant bij (frontale knopvorming) terwijl de onderliggende de kern vormen. Het externe oppervlak van de zoïden is afgerond vier- tot zeshoekig of onregelmatig veelhoekig. Van de opgerichte koloniedelen is de basis het smalste deel.

Van de verzamelde delen telde ik telkens bij 10 tentakelkransen het aantal tentakels, het resultaat in onderstaande tabel. Opvallend is dat de kransen met 16 tentakels meest voorkomen in de perifere koloniedelen van de korst en van de opgerichte delen, terwijl 18 tentakels enkel voorkwamen in de dikste opgerichte koloniedelen. Vergelijk met de waarnemingen van Porter (2004) waarbij meestal 18 en minder vaak 19 tentakels (N=30) geteld werden. J.S. Porter heeft de determinatie bevestigd en het aan haar opgestuurde materiaal is opgenomen in de collectie van het Natuurhistorisch Museum te Londen.

De soort werd voorlopig op geen andere strandhoofden dan te Koksijde waargenomen. Francis Kerckhof (pers. meded.) vond ook kolonies op haken op het strand, die dienen om visnetten aan te bevestigen, tussen Koksijde en de Franse grens.

Koloniedeel	16 tentakels	17 tentakels	18 tentakels
Korstrand	9 ex.	1 ex.	0
Korst	3 ex.	7 ex.	0
Opgericht	4 ex.	6 ex.	0
Opgericht	4 ex.	6 ex.	0
Opgericht	2 ex.	8 ex.	0
Opgericht	3 ex.	5 ex.	2 ex.

Tabel 1: aantal tentakelkransen met 16, 17 of 18 tentakels voor verschillende koloniedelen. (N=60)

Summary

Colonies of *Alcyonidium condylocinereum* were found on boulders of a groyne at extreme low water spring on the beach of Koksijde. On February 2nd 2002 the colonies existed of large encrusting sheets, easily peeled off from the substratum. Only a few colonies showed some small knoblike erect parts, some 2 cm in height. Some encrusting sheets covered a few hundreds of square cm. On November 29th 2003 several colonies had developed erect parts. Erect parts are crowded in parts of the colony and lacking in others. Polypides have 16-17-(18) tentacles. A description of the zoids of the encrusting base is given. J.S. Porter confirmed the identification and material from Koksijde will be deposited at the Natural History Museum London as *A. condylocinereum* 2004.6.11.1.

Literatuur

- HAYWARD, P.J., 1985. Ctenostome bryozoans. *Synop. Br. Fauna (N.S.)* No. 33: 1- 169.
- PORTER, J.S., HAYWARD, P.J. & SPENCER JONES, M.E., 2001. The identity of *Alcyonidium diaphanum* (Bryozoa: Ctenostomatida). *Journal of the Marine Biological Association of the United Kingdom*, **81**, 1001-1008.
- PORTER, J.S., ELLIS, J.R., HAYWARD, P.J., ROGERS, S.I. & CALLAWAY, R., 2002. Geographic variation in the abundance and morphology of the bryozoan *Alcyonidium diaphanum* (Ctenostomata: Alcyonidiidae) in UK coastal waters. *Journal of the Marine Biological Association of the United Kingdom*, **82**, 529-535.
- PORTER, J.S., 2004. Morphological and genetic characteristics of erect subtidal species of *Alcyonidium* (Ctenostomata: Bryozoa). *Journal of the Marine Biological Association of the United Kingdom*, **84**, 243-2.